

Nyelvészeti módszerek és irányzatok, bibliai és rabbinikus héber

BMA-HEBD-111, P/TÖ/HB-1, BBV-101.51, BMVD-101.78

Biró Tamás

2015. március 3.:

**Strukturalizmus, morfológia,
„kísérletes nyelvészet”**

A múlt hétre feladott irodalom

Clickable IPA chart: <http://jbdowse.com/ipa>

PULMONIC CONSONANTS																					
	bilabial	labiodental	dental	alveolar	postalv.	retroflex	palatal	velar	uvular	pharyngeal	glottal										
plosive	p	b		t	d		ʈ	ɖ	c	ɟ	k	g	q	ɢ		ʔ					
nasal		m	ɱ		n			ɳ	ɲ		ŋ		ɴ								
trill		ʙ			r								ʀ								
tap/flap					ɾ																
fricative	ɸ	β	f	v	θ	ð	s	z	ʃ	ʒ	ʂ	ʐ	ç	ʝ	x	ɣ	χ	ħ	ʕ	h	ɦ
lateral fricative							ɬ	ɮ													
approximant			ʋ				ɹ			ɻ		j		ɰ							
lateral approximant							l			ɭ		ʎ		ʟ							

Within a column, consonants on the left are voiceless and consonants on the right are voiced.

A protosémitől a tiberiási héberig

(hagyományos felfogás, *Bennett, Comparative Semitic Linguistics*, Paradigms A)

- Protosémi:

<i>p</i>	<i>θ</i>	<i>t</i>	<i>s</i>	<i>ś</i>	<i>š</i>	<i>k</i>	<i>x</i>	<i>ḥ</i>	<i>h</i>
<i>b</i>	<i>δ</i>	<i>d</i>	<i>z</i>	<i>l</i>		<i>g</i>	<i>γ</i>	<i>ʕ</i>	<i>ʔ</i>
	<i>θ̣</i>	<i>ṭ</i>	<i>ṣ̌</i>	<i>ẓ̌</i>		<i>q</i>			
		<i>r</i>							
<i>m</i>		<i>n</i>							
							<i>y</i>	<i>w</i>	

- Tiberiási héber:

<i>p/f</i>	<i>ṣ̌</i>	<i>t/θ</i>	<i>s</i>	<i>ś</i>	<i>š</i>	<i>k/x</i>	<i>ḥ</i>	<i>ḥ</i>	<i>h</i>
<i>b/β</i>	<i>z</i>	<i>d/δ</i>	<i>z</i>	<i>l</i>		<i>g/γ</i>	<i>ʕ</i>	<i>ʕ</i>	<i>ʔ</i>
	<i>ṣ̌</i>	<i>ṭ</i>	<i>ṣ̌</i>	<i>ṣ̌</i>		<i>q</i>			
		<i>r</i>							
<i>m</i>		<i>n</i>							
							<i>y</i>	<i>w</i>	

Hangzó IPA-táblázat:

<http://jbdowse.com/ipa>

Egy kutatási projekt (és egy [jó] cikk) szerkezete

1. Háttér, általános motiváció → a kutatás tárgya
2. A kutatási kérdés megfogalmazása: a lehetséges válaszok halmaza jól meghatározható (*mi? hány? mikor? igen/nem? és nem: miért, hogyan?*)
3. A kérdés megválaszolásához szükséges módszertan kiválasztása.
4. A primer eredmények bemutatása.
5. A kutatási kérdés megválaszolása. Diskusszió, a válasz árnyalása, stb.
6. Összefoglalás: hozzájárulás a kutatás tárgyának a megismeréséhez. Nyitva hagyott kérdések, *future work*.

Múlt órára: hangváltozás

- Bibliai héber ≠ héber a bibliai korban
- Proto-héber *ḥ > ḥ és *ḡ > ʿ.
 - Richard C. Steiner (2005): On the Dating of Hebrew Sound Changes (*Ḥ > Ḥ and *Ḡ > ʿ) and Greek Translations (2 Esdras and Judith). *Journal of Biblical Literature*, 124:2, pp. 229-267.
- Felületesen fussuk át a cikket:
 - A lényegét próbáljuk megérteni, a részleteket ugorjuk át.
 - Ehhez előbb át kell látni az egész cikk szerkezetét, különben elveszünk a részletekben.
- Kérdések, amelyekre választ keresünk:
 - Általános háttér: mi az a megfigyelhető nyelvi jelenség, amelyre a cikk magyarázatot ad?
 - Konkrét kutatási probléma: mikorra datálja a hangváltozást?
 - Módszertan: milyen típusú érveket sorol fel?

Múlt órára: hangváltozás – Steiner 2005

- Történeti nyelvészet:
 - Szinkrón jelenséget magyarázunk történeti okokkal
 - Időbeli változás leírása, történeti narratíva alkotása
- Bibliai héber:
 - „történeti héber” / „vaskori irodalmi” héber / „judeai nyelv”
 - „tiberiási héber” / „maszoretikus héber”
- Hosszú cikk, „10 oldalban is összefoglalható lett volna”?
- Új adatok segítségével *korroborálni* v. cáfolni v. finomítani a hipotézist:
 - Karl Popper, Lakatos Imre
 - P. 234: kivétel vagy ellenpélda?

Múlt órára: hangváltozás – Steiner 2005

- Betű ≠ hang.
- Homonímia vagy minimál pár?
- *Terminus post quem vs. terminus ante quem. „Change in progress”* (p. 251).
- Az átírás, mint hangtani forrás (föníciai, görög, démotikus, ékírásos).
P. 250: helyesírás általában nem feltétlenül tükrözi a hangtant. De itt átírásról van szó!
- Családfamodell vs. hullámmodell.
- Pp. 259-261: a változás oka föníciai hatás. A hullám késleltetve érkezett?
- Struktúra: (zöngés és zöngétlen) *uvuláris > faringális (réshang).
NB: *ħ > ħ és *ğ > ʕ párhuzamos folyamatok, de nem pontosan egy időben.

Mai napra feladott irodalom

„Kísérletes” morfológia

A sémi kauzatív Š törzs története

- *Afroázsiai > egyiptomi és akkád kauzatív ige-törzs š- prefixummal.
- Nyugati sémi š > h / #__ (= szó elején), kivéve ha gyökmássalhangzó.
- Például proto-héber **hap^ʿil* > héber *hiph^ʿil*. (v.ö. még Sg3 névmás, stb.)
- Később h > ʔ (> Ø) / #__, (v.ö. a *hitpael* megfelelőinek a prefixumával is)
 - Arab IV. törzs: ʔ*af^ʿala*, például: ʿ*alima* 'to know', ʔ*a^ʿalama* 'to inform'
 - Közép, és főleg kései arámi: ʔ*ap^ʿēl*
 - Izraeli héber *ifil*
- De kései akkád > arámi (v.ö. BA) > héber (bibliai? misnai!) *šaphēl*.
- Önálló „ige-törzs”? BT: új gyök képzése (+ piel, pual, hitpael).
- Izraeli héberben félig-meddig produktív *šif^ʿel* (de v.ö. [Nurit Dekel](#))

Az ige: „cselekvést, történést, létezést kifejező szófaj”

- Szemantika: cselekvést, történést, létezést fejez ki.
- Szintaxis: a mondatban az igei állítmányi szerepet töltheti be.
- Morfológia:
 - Derivációs (képzési) morfológia és szóösszetétel: „igeként” viselkedik.
 - Inflektív (ragozási) morfológia: igeragozási paradigma (*conjugation*) szerint:
 - Idő/aspektus, mód, szám, személy, nem... + főnévi és melléknévi igenevek...

Az ige: „cselekvést, történést, létezést kifejező szófaj”

Morfológia:

- Derivációs (képzési) morfológia: a világ nyelveiben képzők és szóösszetétel.
 - De a sémi nyelvekben nincsenek képzők, és nincs szóösszetétel (kivéve constructus-os szerkezetet: főnévből [mn-ből] főnevet [mn-et] hoz létre), de vannak igetörzsek: igéből igét „képez”.
 - Főnévből igeképzés (denominális igék = *denominative verbs*)
- Infleksiós (ragozási) morfológia

Az ige: „cselekvést, történést, létezést kifejező szófaj”

Morfológia:

- Derivációs (képzési) morfológia
- Infleksiós (ragozási) morfológia: igeragozási paradigma (*conjugation*):
 - Idő/aspektus, mód, szám, személy (és nem, stb.) szerinti paradigma
 - *Non-finit* alakok: igenevek (*participium, infinitivus...*), stb. (Ld. a következő diát!)

Mi az, hogy „igetörzs”?

Avagy: a különböző szótárak eltérő logikája mögött mi húzódik meg?

- **Bibliai héber nyelvtanírási hagyomány**

- Kiindulás: gyök => alapjelentés
- Gyök+törzs => gyök jelentése + **igetörzs jelentése**
- Adott gyök különböző törzsekbe helyezve: mintha igéből igét képeznénk.
- *Probléma*: az egyes törzsek jelentését nehéz szisztematikusan leírni.

- **Modern héber nyelvtanírási hagyomány**

- Kiindulás: tő => alapjelentés
- Tő = gyök + törzs
- Törzsek, mint igeragozási paradigmák (v.ö. latin, francia, orosz...)
- Adott gyök különböző törzsekben: vagy van szemantikai kapcsolat, vagy nincs.
- *Probléma*: általában több kapcsolat, mintha alternatív paradigmák lennének.

Morfológia

- Fonéma: a nyelv legkisebb, jelentés-megkülönböztető egysége.
- Morféma: a nyelv legkisebb, jelentéssel/„jelentéssel” bíró egysége.

- Fonológia: fonémákból morfémak (és tovább), jelentés nélkül.
- Morfológia: morfémakból „szavak”
- Szintaxis: „szavakból” „mondatok”

- Morfológia (alaktan) és szintaxis (mondattan): jelölő
- Szemantika (szószemantika, kompozicionális szemantika): jelentés

Mai órára: „kísérletes” morfológia

- Nurit Dekel (2009). The šif’el binyan in Israeli Hebrew: fiction or reality? *Leeds Working Papers in Linguistics and Phonetics* 14:1–15.
- <http://dare.uva.nl/record/1/312936>, <http://dare.uva.nl/document/2/73477>
- Olvassuk el a cikket:
 - Hogyan épül fel a cikk? Figyeljük meg a „hatos” szerkezetet:
 1. Háttér, téma-meghatározás. 2. Kérdés-meghatározás. 3. Módszertan
 4. Eredmények. 5. A kutatási kérdésre adott válasz, diszkusszió. 6. Összefoglalás.
 - Általános háttér: micsoda?
 - Konkrét kutatási probléma: micsoda?
 - Módszertan: micsoda?

Viszlát jövő kedden!